

MAXTUMAQULI FIROG‘IYNING IJODIDA MA’NAVIY VA G‘OYAVIY MAVZULAR

Khaliqyar Najiya,

*Termez state university, faculty of uzbek
philology, Sophomore student of uzbek
literature and language*

E-mail: xoliqyornojiya@gmail.com

Ilmiy rahbar:

Nadim Muhammad Humayun,

*Postdoctoral researcher, faculty of uzbek
philology, Assoc. Prof. (PhD) Termez state
university*

E-mail: nadim@tersu.uz

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Maxtumaquli Farog‘iyning milliy ruh, mardlik, vatanparvarlik, po‘klik, tabiatni sevish, kattalarga hurmat, sadoqat, mehr-oqibat va boshqa fazilatlar haqida qarashlari bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *maxtumaquli, po‘klik, vatanparvarlik, sadoqat, turkman.*

Abstract. *This article describes Makhtumaquli Faragi’s views on the national spirit, courage, patriotism, purity, love of nature, respect for elders, loyalty, kindness and other qualities.*

Key words: *pride, purity, patriotism, loyalty, turkman.*

Аннотация. *В данной статье изложены взгляды Махтумакули Фарагии на национальный дух, мужество, патриотизм, чистоту, любовь к природе, уважение к старшим, верность, доброту и другие качества, туркменский.*

Ключевые слова: *гордость, чистота, патриотизм, верность.*

Shoir ijodi juda serqirra bo‘lib, unda dunyo tuzilishi, inson hayoti qadriyatlarini, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik chuqur ifodalangan. Shoir she‘rlari xalq maqollari, matallari, xalq qo‘shiqlariga aylangan. Uning ijodi bir necha asrlar davomida sharq san‘ati va falsafiy g‘oyalari rivoji uchun namuna bo‘lib kelmoqda.

Maxtomo‘g‘li Farog‘iy turkman shoirlaridan biri, otasi Daulat Muhammad Ozodiy ham shu xalqning shoir va allomalaridan bo‘lgan Maxtomo‘g‘li Farog‘iy hijriy 1112 yilda Go‘nbadqovusning markaziy qismidagi Hoji G‘ushon qishlog‘ida tavallud topgan [1.B.44].

U bolaligidan ilm-fanga juda qiziqib, otasi Daulat Muhammad Azadiy huzurida, so‘ngra ulug‘ va mutasavviflardan bo‘lgan Niyoz Solih maktabida o‘qish, yozish, aqliy va qissa ilmlarini o‘rgangan. zamonda u ilm va ilmning tafsilotlaridan yetarlicha bahramand

bo'lgunga qadar tasavvufiy va ma'naviy fazilatlarga ega bo'la boshladi, uning qalb bog'ida she'r va adabiyot g'unchasi o'sdi.

Maxtomo'g'li so'ngra ta'limni davom ettirish uchun Buxoro, Afg'oniston, Hindiston, Kobul, O'zbekiston, Turkmaniston, Ozarbayjon, Shirvon, Xiva va Tabrizga ilm izlab o'tlanadi va nihoyat o'z xalqi va yaqinlari oldiga Atrak viloyatiga qaytib keladi. Ma'lumotlarga ko'ra, Maxtumqulining she'rlari 10 ming misraga yaqin bo'lib, sof turkman shevasining mukammal namunasidir. Aslida Maxtomo'g'lining turkman tilida qilgan ishlari Dantening italyancha, Firdavsiyning fors tilidagi ishlariga o'xshaydi.

Maxtomog'iliy o'zining she'riy uslubini turli sohalarda sinovdan o'tkazib, o'ziga xos ma'naviy gul bog'ini qoldirdi, unda ilhomli she'rlar va lirik she'rlar mavjud. She'rlarida o'z davrining muammolari, ijtimoiy masalalari ifodalangan bo'lib, bu she'rlar o'z davrining xalq sevar she'rlari bo'lgan. Shu uchun ham xalq ongida doimiyliigi yashab avloddan avlodga o'tib kelishi sababi shuki uning she'rlarida milliy ruh, mardlik, vatanparvarlik, or-nomus, poklik, tabiatni sevish, kattalarga hurmat, sadoqat, mehr-oqibat va boshqa fazilatlar ko'p. Vatanga bo'lgan buyuk muhabbat, xalq g'ururi, sog'lom millatparvarlik ruhini o'zida mujassam etgan.

Maxtumquli she'rlarida yuzaga keladigan boshqa yuksak tushunchalar qatorida bu mashhur shoir va tasavvuf ijodini axloqiy fazilatlar xazinasiga aylantirgan axloqiy fazilatlarga e'tibor, fidoyilik, g'amginlik va amaliy hikmatdir.

U, boy-badavlat kishilar kambag'allarga zulm qilmasligi, ruhoniylar va ma'murlar o'z vazifalarini halol bajarishlari kerakligini ta'kidlagan. O'z vazifalarini lozim darajada bajarmagan, xalqqa zulmu sitam boshqaruvchilar va ruhoniylarni keskin tanqid qiladi. Bu holat shoirning "Oxir zamon" she'rida ochib berilgan:

Mollalar etmedi ylmyna amal,
Shari'at ishina aylamay jadal,

***

Muftilar pul olip, rivoyat berar,
Nohaq pul yalar haqqi ku'ydurar,

***

Sufilar nafs uchin malla do'n ge'yip,,
Shubhali taomi halol dep yeyip,

***

Katxudo bo'lanlar dogri so'zlamaz,
Para alar, lekin da'vo duzlamaz... [6. B. 77-78]

Maxtumquli she'rlari turkman hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan. Shoir, o'z she'rlari bilan o'sha davrda yashagan turkman xalqining tuyg'ularini mohiyatan tarjima qilgan. Uning davrida turkman xalqi iqtisodiy jihatdan notinch hayot kechirgan.

Maxtumquli she'rlarida xalq madaniyati, urf-odatlarini, nutqi, umumiy e'tiqodiga alohida e'tibor qaratganiga misollar quydagi misralarda yaqqol nomoyon bo'lib turibdi. Firog'iyga fors va arab adabiyoti ayniqsa tasavvuf yo'nalishidagi adabiyotlar katta ta'sir ko'rsatgan. Bu masala ilmiy sohalarda turkman xalqlari orasida fors va arab adabiyoti kitoblarining keng tarqalganligi, shuningdek, tasavvuf she'riyatiga shaxsiy va doimiy qiziqish bilan bog'liq. Bu samaradorlik diniy ta'lim va tarbiya sohasida alohida o'rin tutgan.

Hechbir ozor berma bir musulmono

O'g'ridan bir do'g'ri it yog'shi dir[2. B. 188]

Musilmonga ozor yetkazma; chunki o'g'ri erkakdan to'g'ri it yaxshi. O'g'ri erkakdan to'g'ti it afzalligi, itning qo'rmollik ishini yaxshi suratda bajarishiga borib toqiladi.

Maxtumquli she'riyatining bosh yo'nalishi: iymon-e'tiqod, o'lim va hayot, qiyomatning haqligi, dunyoning foniyligi va oxiratning boqiyliigi, ogohlik bilan oxiratga hozirlik ko'rmoq zaruriyati kabi ezgu g'oyalardir[3.B. 8].

Maxtumquli, sen dam-badam

Oxirat sari ur qadam.

Yaxshi-yomon – barcha odam

Ajalning giriftoridir.

Maxtumquli she'riyati ezgulikka da'vatdir. Foniy dunyoga aldanmang, xalqqa qo'llingdan kelguncha yaxshilik qil deydi shoir.

Aslo odamzodga achchiq so'z qilmang,

Faqiru misinga dalolat yaxshi.

Baxilga uchramang – kular yuz bo'lmang,

Ishni bitirmoqqa kifoyat yaxshi.

***

Maxtumquli, jon mehmondur, gavda – losh,

Yaxshiga do'st ko'p, yomonga yo'q qardosh,

Bu ayyomda bosh oyog'dir, oyoq – bosh,

Yaxshi qaysi, yomon qaysi – bilinmas.

***

Bebaqoda xushdur, qolsa yaxshi ot,

Bu dunyoga kelmish bo'lsang, o'tarsan[4. B. 247].

U o'zining bir she'rida Ramazon oyining madaniyati va yuksak mavqei haqida shunday yozgan:

Yilning turt faslinda, on ikki oy,
Ramazon dirlar oyning yaxshisi sen.

Maxtumqulishe'rlarida yana bir e'tiborga loyiq jihat – ulardagi mahalliy rang-baranglik, sahro turkmanlarining gul va rayhonlarga to'la tekisligi, muhtasham Qoratog' tog'i, yosh avloddan bo'lgan Ili erkaklarining aks etishidir. erkaklar va o'sha "Guro'g'li" avlodidan bo'lgan dov yurak yoshlar, yelkalariga kashmir kiyib, oq otlarga minib yurishardir.

Ul mardning o'g'li dir, mard dir padari,
Guro'g'li qordoshi, sar xush dir sari
Dog'da duzda qovsa sayodlar diri,
Ola bilmaz yulbors o'g'li turkmaning[5.B. 491].

Dunyo xalqlari orasida mashhur bo'lgan bu shoirning devon she'rlari dunyoning bir qancha tillariga, jumladan, ingliz, rus, fors tillariga tarjima va nashr etilgan. Bu turkman shoiri va tasavvuf yo'lida 57 yillik sa'y-harakatlardan so'ng hijriy 1169-yilda Eron va Turkmaniston o'rtasidagi Sungi Dag'i tog' tizmasi etagidagi Abbosoriy bulog'i yonida vafot etdi va haqiqat diyoriga otildi.

Bu shoirning jasadi dafn qilish uchun Guliston viloyatining uzoq sharqidagi Marave Tepadan 40 kilometr g'arbda joylashgan Agh Toqay qishlog'iga ko'chirilib, otasi Daulat Muhammad Azadiy qabri yoniga dafn etilgan. Turkmanistonning mashhur shoiri Maxtumquli Farog'iy va uning otasi Daulat Muhammad Ozodiyning Marave Tepadagi Agh Tog'aydagi qabr toshi. Maxtumquli Farag'iy bayrami kuni Afg'oniston, Eron, Tojikiston va Hindistonda ham yuksak qadrlanadi. U buyuk zotning qabri Eronning Guliston viloyatida joylashgan bo'lib, u qadimdan turkmanlar maskani bo'lib kelgan. Aytilishicha: Turkmaniston mustaqilligining dastlabki yillari boshlanganidan so'ng turkman delegatsiyalarining Eronning Guliston viloyati **Ag Tokay** shahrida an'anaviy ziyorat qilish imkoniyati paydo bo'ldi.

Eronda fors tilida so'zlashuvchi mamlakatlarning adabiy-madaniy maskanlari va muassasalarida har yili do'stona an'anaga aylangan Maxtumquli Farag'iy ijodi kuni o'tkaziladi. Bu bayramlarni aksariyat turkman qabilalari boshqa shoir va yozuvchilar bilan birgalikda uyushtiradilar. Afg'onistonda Turkman hududlarida Maxtumquli Farag'iy asarlari merosi keng targ'ib qilingan u yerdagi etnik turkman xalqi sevib o'qiydilar.

Maxtumorqli Farog‘iy turkmanlarning o‘tmishi, buguni va kelajagi shoiri bo‘ladi. Maxtumorqli Farog‘iy hamisha barhayot va o‘lmas bo‘lib qoladi, bundan tashqari, uning asarlari teran tafakkuri bilan xalq ma‘naviyatini yuksaltirib ma‘naviy oziqlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Farog‘i, Maxtumorqli. Kobul devoni. – Kobul: Afg‘oniston. – B. 545.
2. Farog‘i, Maxtumorqli. 2005 – devoni, – Eron, Mashad: nashri. – B. 454.
3. Mirzo, Kenjabek. Maxtumorqli saylanma 2007- yili, – B.163.
4. Farog‘i, Maxtumorqli. Kobul devoni. – Kobul: Afg‘oniston. – B. 545.
5. Nadim, Muhammad Humayun. "Ethnocultural situation of Uzbek people in Northern Afghanistan." *Theoretical & Applied Science*,(6) (2021): 490-492.
6. Aşirov, Tahir. (2013). "Türkmen Şairi Mahtumkulu'nun Düşünce Yapısı Etkisi". Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı: Gönül Sultanları Buluşması, 118. 480 .
7. Nadim, Muhammad Humayun. "Shimoliy afg‘oniston o‘zbeklari etnografik leksikasining tarixiy-etimologik xususiyatlari." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.2 (2021): 22-29.